

Členění slov - vnitřní členění slok

Rudolf Steiner

*Různý význam sloves: pasivní prožívání, aktivní činnost, trvalé dění. * „Já nespal jsem...“ * Různý význam podstatných jmen: předměty působící na smysly - něco duchově názorného - stavy věcí - duševní prožitky. * Citoslovce. * Nutnost půvabu v eurytmii.*

** Předložky pojící se se 3. pádem, se 4. pádem. * „Ach, co se to děje?...“ * Meditace pro získání smyslu pro výrazné gesto.*

Jako jsme v řeči nuceni členit slova, aby se její formování té řeči setkalo s vnitřním porozuměním, jako jsme nuceni členit slova tak, jak vyplývají z myšlení (v podstatná jména, přídavná jména a tak dále), tak je také třeba, abychom k tomu přihlíželi při eurytmickém znázorňování. Je samozřejmé, že se při tom musíme vyvarovat jakéhokoli puntičkářství. Především se vyučování eurytmie, bere-li se tím směrem, o němž se dnes trochu rozhovoříme, nesmí zvrhnout tak, jak se ve škole často zvrhává vyučování gramatiky. Ale rozhodně by si měl eurytmista být vědom, jak má zacházet s jednotlivými druhy slov, jak by měl zacházet s podstatnými jmény a tak dále, vždyť přece tyto věci, protože tlumočí nejrůznějším způsobem myšlenku, jsou zasazeny do celé souvislosti toho, jak člověk zjevuje sám sebe svou mluvou.

Tak musíme i tady rozlišovat mezi slovy vyjadřujícími vlastnosti, jakými se vyznačují různé věci, a mezi slovy vyjadřujícími činnosti. Slova označující vlastnosti věcí vyjádříme eurytmicky tím, že v okamžiku, kdy nám půjde o to vyjevit eurytmicky nějakou vlastnost, že v tom okamžiku zadržíme pohyb a provedeme příslušné gesto v klidném postoji, že tedy to gesto uděláme v *klidu*. Vyjadřujeme-li naproti tomu duševní obsah, jaký se v obyčejné řeči vyjadřuje slovesem, bude obzvlášť záležet na tom, abychom gesto provedli s rozhodností v *pohybu*. Takže gesto v pohybu, tedy gesto, které se zjevuje na pohybujícím se člověku, bude samo o sobě znázorňovat sloveso jako takové.

Ale v okruhu toho, co se vyjadřuje slovesem, můžeme ještě dále rozlišovat, řekneme-li si: Děje, které vyjadřujeme slovesem, mohou vyjadřovat buď pasivní prožívání, nebo mohou vyjadřovat nějaké chování aktivní, nebo nějakou trvalou činnost. Okamžitá činnost, okamžité trpné prožívání, nebo trvalá činnost, trvalé trpné prožívání, to je to, podle čeho můžeme rozlišovat eurytmická gesta. Pasivní činnost, pasivní chování vyjádříme tím, že se gesta uskutečňují, zatímco se eurytmista pohybuje dopředu, tedy ne když se pohybuje dozadu; každé prožívání vyplývající z pasivity, z toho, že se člověku něco děje, prožívání, které, jak jsem řekl, dochází výrazu pasivním chováním, vyjádříme tím, že budeme dělat gesta při postupu dopředu. Každou aktivitu vyjádříme tím, že budeme dělat gesta při pohybu couvajícím. Všechno, co představuje trvalou činnost nebo trvalé trpné prožívání, vyjádříme tím, že gesta budeme provádět při pohybu tak (doprava) nebo tak (doleva), prostě při postupu do strany.

Takovýmto způsobem máme možnost vyjádřit ráz sloves tak, že divák skutečně pocítí, co je vlastně v tom slovese obsaženo.

Teď si nejdříve zkusíme znázornit eurytmicky malou básničku a přihlédnout přitom k tomu, co jsem řekl. Pokusíme se vystihnout ty tři způsoby vnitřního chování, jak je vyjadřují slovesa. Projděme si ta slovesa obsažená v básničce:

Já nespal jsem...

Spát je něco, co trvá, trvá aspoň u zdravých lidí; vyjádříme tedy trvalý vnitřní stav.

Já nesnil jsem...

U toho snění bychom se mohli otázat (a tak je rozhodně třeba připravovat básně pro eurytmizování), snění je ovšem také něco, co naznačuje trvání, ale současně i jemné trpné prožívání. Pokusíme se tedy spojit přecházení do strany s postupem dopředu, to jest nepůjdeme přesně dopředu, nýbrž spojíme pohyb do strany s chůzí vpřed, půjdeme tedy jakoby v úhlopříčce. Tak byste tedy naznačili svým postupem to „snění“. Máme tedy už:

*Já nespal jsem,
já nesnil jsem.*

*Tu pukat led
já zaslech jsem*

„Pukat led“ - tady si můžeme rozmyslet: vypovídá se tu něco o ledu - položíme si otázku: je to trpný děj? Je to trvalý stav? Uchopíme to jediné tak, když vycítíme, že se tady setkáváme takřikajíc s trvalým stavem, ten že ale vyjadřuje činnost, jež v tom případě něco naznačuje, že vyjadřuje cosi aktivního; neboť pukání ledu je přece podnětem k tomu, co slyšíme, je to tedy opak pouhého pasivního trvání. Je to dokonce něco, co na nás agresivně doráží. Říkáme: „pukat“ - ten praskot toho pukání ovšem pokračuje dál. - Znázorníme to proto tak, že vyjádříme aktivitu, že tedy budeme postupovat omezeně dozadu. - „Zaslech jsem“ je opět sloveso; tady zřetelně cosi zakoušíme: trpné prožívání, postup dopředu.

Pak následuje verš bez slovesa, alespoň je v tom verši jenom sloveso pomocné, ale k tomu teď nebudeme přihlížet.

*Bylo to, jako by zdáli
se cosi blížilo,
vířilo, válo,
a všude v ovzduší
dýchalo, hřálo.*

„Blížilo, vířilo, válo“: trvalé dění. Vířit, vanout jsou samé trvalé stavy, ale mají současně v sobě i cosi činného. Zase je tedy vyjádříme - „vířilo, válo“ - tak, že budeme postupovat dozadu (viz schéma); zase budeme postupovat dozadu. „A všude v ovzduší“ - tady nemáme sloveso - „dýchalo, hřálo“: stejně jako u „vířilo, válo“. Jestliže tady máme jít dozadu, půjdeme dále dozadu, a znova dále dozadu (viz schéma).

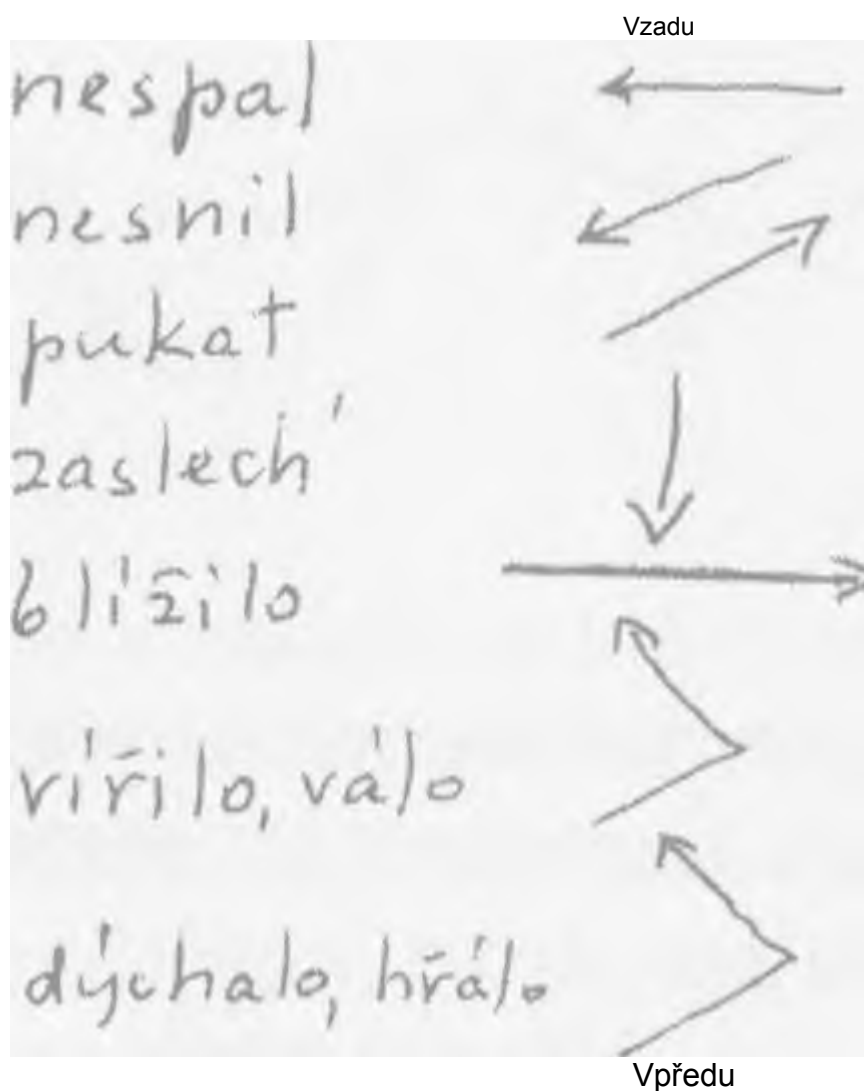
*Polem a lúkami
vrchem a dolinou:
kéž je to jaro už
s čarovnou krásou svou!*

Provedte teď celou báseň s tím vyznačováním sloves:

Předjaří

Já nespal jsem,
já nesnil jsem,
když pukal led
já zaslech jsem.
Bylo to, jako by zdáli
se cosi blížilo,
vířilo, válo,
a všude v ovzduší
dýchalo, hrálo.
Polem a lúkami,
vrchem a dolinou:
kéž je to jaro už
s čarovnou krásou svou!

Tím bychom tedy měli potřebná vyznačování sloves.

Teď to, co označujeme podstatnými jmény. Tady máme nejprve podstatná jména označující něco, co působí na smysly; označují něco, co působí na smysly, čemu v obyčejném životě říkáme konkrétní předměty.

Jenomže uvažte, že označit něco za konkrétní nebo abstraktní je něco neurčitého, podle duševního rozpoložení člověka. *Hegel* například polemizoval proti tomu obvyklému chápání slov abstraktních a konkrétních. Říkal: Pradlena je velice abstraktní, a moudrost je velice konkrétní. - Běží skutečně o to, zdali někdo bude ve svém vnitřním nazírání pociťovat něco takového jako moudrost v plné konkrétnosti, a zdali bude právě moci také pociťovat tu dočista abstraktní povahu pradleny. Pro někoho, pro koho je moudrost konkrétní, pro toho bude pradlena něco pouze myšleného, co se dá pouze myslet, co v sobě nemá vůbec žádnou realitu. Pradlena nemá skutečnost, skutečnost má člověk, který v ní žije, ale pradlena v sobě přece nemá skutečnost.

Proto je lépe to vyjádřit tak, že řekneme: Předměty, které působí na smysly, se označují slovy, která vyjádříme úhlovými pohyby směrem dozadu; tedy všechny smyslové předměty úhlovými pohyby dozadu:

Naproti tomu to, co nazýváme v obyčejném životě něčím abstraktním, tedy to, co nepůsobí na smysly, nýbrž musí být prožito v duši - jako moudrost, myšlení, genialita, fantazie a bezpočtu dalších, to vyjádříme pohyby zakulacenými, směřujícími dopředu:

Řekneme tady: to, co je „duchově názorné“. Tím jsme označili dvojí druh obsahů, jež se dají zachytit podstatnými jmény.

Podobu podstatného jména *však* mohou mít i výrazy, jež zachycují jisté stavy, povězte například: *běloba, krása, velikost* - stavy zachycené v jakési předmětnosti. To naznačíme obráceně než postupy, které se vztahují na předměty smyslově vnímatelné: úhel obrátíme dopředu:

Zbývají nám ještě výrazy vyjadřující to, co se dá zachytit pouze ryze duševně, výrazy vyjadřující něco, co zachycujeme v duši. Tady použijeme složitějšího zakulacení:

Co zachycujeme v duši: Na jedné straně tady získáme možnost vyjádřit to, co prožíváme duševně: touha, utrpení, bolest, soucit, přízeň a podobně. Musíme tedy říci: To, co vyjadřujeme úhlem vysunutým dopředu, to jsou stavy, které pozorujeme na vnějších předmětech. Všechno, co zachycujeme jako jakési předměty v nitru duše, vyznačujeme tím posledním způsobem.

Tak vám nakonec vyjdou pohybové formy, které určitě vyvolají u diváků v jejich citovém prožívání takovou modulaci, že budou sledovat vnitřní důvody, proč se určitou souvislostí hlásek zjevuje určitá duševní skutečnost, stav nějakého smyslového předmětu a tak dále.

Je jasné, že nebudeme mít zapotřebí sledovat eurytmicky všechny jednotlivé složky řeči. Sotva se například budeme muset zabývat tím, čemu se říká zájmena, protože pro eurytmický projev se to rovná přídavným jménům, provede se to gestem v klidném postoji.

Číslovky budete rovněž dělat stejně jako přídavná jména; nebudete je znázorňovat eurytmicky jinak než jakékoli jiné vlastnosti.

Zvláštní význam pro eurytmické znázorňování má naproti tomu ztvárňování citoslovců, například: Ó! Ach! To totiž vnese do eurytmie krásu a půvab. Všechna citoslovce vyjádříte tak, že se buď tělem nějak nakloníte, nebo provedete půvabný skok, nebo i půvabný skůček.

Právě když se dostávám ke skoku nebo skůčku, musím znova upozornit, že v eurytmii je třeba provést skok v každém případě tak, že doskočíme na přední část chodidla, patou že došlápneme až potom; je nezdravý každý skok (to bych chtěl zdůraznit), když při něm doskočíme na celé chodidlo. Ještě se při té příležitosti zmíním, že ve všech případech, kdy eurytmisté v poslední době mluvili o všelijakých těch bolestech kolen, se to dá odvodit z toho, že nevěnovali dost pozornosti tomu, co bylo zas a zase ostře zdůrazňováno: že jakékoli skoky, také skoky v tónové eurytmii, se nesmějí dělat jinak než s doskokem na bříško chodidla a že celé chodidlo se spustí půvabně na zem až potom.

Tady jsme, milí přátelé, u kapitoly, která bude z materialistického stanoviska jistojistě napadána, která je ale důležitá pro celou oblast eurytmie: v celé oblasti pedagogické práce, v oblasti umělecké a také v oblasti léčebné eurytmie. Běží totiž opravdu o to, že by se vlastně všechny pohyby měly ve smyslu těchto tří oblastí vyznačovat tím, co se dá právem nazývat grácií, půvabem. A eurytmické představení nebo vyučování eurytmie, při kterém bychom aspoň někde v koutku neviděli vysedávat grácii (myslím to samozřejmě duchovně), by nebylo oprávněné. Musíme mít pocit, že veškeré eurytmizování, ať pedagogické nebo umělecké, by mělo v každém případě probíhat tak, aby se ho mohla účastnit a přihlížet některá z grácií, aniž by se hanbila.

To však znamená, že v eurytmii musíme bojovat co neje-nergičtěji proti jakýmkoli neohrabanostem. K nejneohrabanějším projevům patří doskok na celé chodidlo. Když skáчете, musíte, jak jsem řekl, vždy a všude dopadnout na přední část chodidla.

Pokud bude v pedagogické oblasti probíhat eurytmizování s grácií, bude to mít za následek, že děti skutečně všestranně porostou ve svém citovém prožívání. A učitelky eurytmie musí dbát, aby eurytmie působila u dětí citový růst. - V umělecké oblasti bude platit, že eurytmie si najde přístup do světa krásy jedině a pouze půvabem. - V léčebné eurytmii - tomu bude leckdo nejméně věřit, ale je to naprostá pravda - je tomu tak, že při ní bude také některá z grácií muset přinejmenším naslouchat, i když ji nemusí být vidět. Ale naslouchat musí, a to z toho důvodu, že všechno, co se právě v léčebné eurytmii neprovádí půvabně, bude přece jenom přispívat tak nebo onak k větší strnulosti éterného těla; nepovede to tedy k tomu, co vlastně chceme zpravidla docílit.

(K jedné eurytmistce:) Předvedte nám teď, prosím, něco eurytmického, při čem se budete půvabně naklánět. Jinak to můžete zařídit docela podle svého citění. Ale pokuste se také, řekněme, u toho třetího, co řeknu, o půvabné poskoky. U toho prvního se ale pokuste naklánět jemným, geniálně vymyšleným způsobem.

Povím vám tři příklady, ve všech třech eurytmizujte samohlásky, a dělejte přitom gesta, o kterých jsem mluvil:

Pes dělá haf-haf!

Pokuste se tady přijít na to, jak se nejlépe naklonit, aby to znázornilo to „haf-haf“.

Kočka dělá mňau-mňau!

A teď to třetí; to uděláte třemi půvabnými skůčky, přičemž se s posledním skokem ještě navíc nakloníte:

Kohout dělá kykyryký!

Tím bychom tedy měli probraná citoslovce.

Potom tu jsou předložky. Je ovšem třeba, abychom se i v těchto věcech dovedli orientovat, je třeba vědět, že tato slůvka vyjadřují poměr, ve kterém stojí věci k sobě navzájem, například (v němčině): aus, ausser, bei, entgegen, mit, nach, nächst, nebst, von, zu, zuwider (z, kromě, u, proti, s, po, vedle, mimo, od, k, v rozporu s). To jsou předložky, které se, jak říkáme, pojí se 3. pádem; po nich přichází vždycky 3. pád. Jsou ještě i jiné předložky; všechny vyjádříme tím, že hlavu a tělo nakloníme do strany.

Půjde přitom o to, abychom i tady dovedli rozlišovat. U předložek vyžadujících třetí pád nakloníme tělo tak, že je nahneme nepatrně dopředu do strany, úhlopříčně doprava nebo doleva; kdežto u těch, které se pojí se čtvrtým pádem, nahneme tělo cele doprava nebo doleva; u těch, které se pojí s druhým pádem, nepatrně dozadu do strany*.

Tím získáte zase možnost rozlišovat.

Řekněme si například, že vyjádříme předložku v básničce, kterou vám povím. Poprosím vás tedy, abyste předložku, až zazní, provedli příslušným způsobem:

Ach, co se to děje?

Je to otázka; zmiňovali jsme už spirálu; tady ji můžete použít.

***Ach, co se to děje?
Jak srdce mé uhání!***

A s vánkem, jenž věje, (naklonit se dopředu do strany) mi zvonů hlas vyzvání.

Tak můžete vyjádřit předložky.

Kdežto když pootočíte hlavu kolem osy těla, bude to výraz pro spojky, pro slůvka, která spojují: a, ale a tak dále.

* Tuto směrnicí ovšem nelze v češtině doslova aplikovat. Většina našich předložek se pojí se šestým pádem, některé se sedmým pádem. Částečná shoda s němčinou je pouze u předložek se 4. pádem, pokud zde i tam vyjadřují směr (na stůl, pod stůl apod.). (pozn. překl.)

Rád bych vám dnes ještě pověděl o tom, jak dosáhneme toho, abychom básně eurytmizovali - řekněme - ve shodě s jejich vlastní formou. Jde nám přirozeně o to, abychom v tomto kurzu dosáhli co možná největší úplnosti; abychom se tedy seznámili ještě i s tím, co by nás mohlo dovést k tomu, abychom básně eurytmizovali ve shodě s jejich vlastní formou. Chtěl bych vám tady v první řadě ukázat, jak si počínat se slokami, které jsou vystavěny tak, že se jejich forma, vnitřní rozčlenění těch slok, stále vrací. Předpokládejme tedy například, že budeme mít sloku o čtyřech verších, a že takovou sloku o čtyřech verších můžeme vystavět tak, jak uvedu. Pochopitelně by bylo možné ji vystavět i všelijak jinak, netvrdím, že by každá čtyřveršová sloka musela být vystavěna zrovna tímhle způsobem, ale můžeme ji tak vystavět (viz náčrtek na následující straně).

Jeden u eurytmistů bude nejprve stát tady (I). Tento euryt- mista stojící tady udělá tuto formu. Pokusí se sžít se s touto formou pro jeden verš; pro první verš v této sloce. Druhý bude stát tady (II), ten provede tuto formu; pokusí se vžít se do této formy pro svůj verš. Pokusí se uvědomit si druhý verš, a zatímco se bude recitovat tento verš, vpraví se do tohoto pohybu. Třetí eurytmista bude stát tady a při recitaci třetího verše se vpraví do tohoto pohybu. Čtvrtý eurytmista provede během čtvrtého verše tento pohyb (v popředí). - Teď si ale všimneme, že rýmy v této básni leží tak, že se rýmuje první a třetí verš a že se rýmuje druhý a čtvrtý verš. To rozhodně v této básni znázorníme, a to tak, že ten, kdo dělá první verš, se zastaví, dejme tomu, s gestem pro *i*. Totéž musí udělat i ten, kdo má třetí verš; zůstane stát s gestem pro *i*. Ten, kdo dělá druhý verš, se zastaví s gestem pro *u*. Pak se musí zastavit i ten, kdo dělá čtvrtý verš, s gestem pro *u*.

Chci vám tím ukázat pouze princip, jak z tvaru básně vystavět vytvarování eurytmie. Tak se teď rozestavte ve čtveřici - stačí, až půjdete kolem tabule, abyste se podívali na tu formu, hned se v ní zorientujete, a já vám teď přečtu báseň vystavěnou tak, že tato forma jí bude moci odpovídat. Uvidíte z toho, jak je možné vniknout do tvoření forem. Rozhodně bychom totiž neměli tvořit formy na základě mudrování, s všelijakými parádičkami, byť by to byly jenom parádičky myšlenkové a citové, nýbrž měli bychom se ve formách plně přimknout k tomu, co je skutečně obsaženo v textu - s přihlédnutím k tomu všemu, co bylo řečeno.

V této chvíli nám ovšem předvedete pouze formu. Ale budete-li opravdu cvičit, musíte se pokusit vnést do takové formy navíc to, co jsem dnes pověděl z hlediska mluvnice. Určitě se to tam dá vnést; jenom si nikdo nesmí představovat, když se řekne: udělat pohyb dopředu, že je nutné udělat rovnou deset kroků vpřed, nýbrž stačí pouhý náznak; a vyjde to nejkrásněji, bude-li to jen ten pouhý náznak. Proto vám zatím uložím pouze tu jedinou potíž, abyste předvedli tuto formu, ne ještě, abyste vyjádřili i nějaké mluvnické souvislosti. Ale byť by to i bylo poměrně těžké, je přesto možné naznačit také ještě i všechno to, co jsme dnes probrali z hlediska mluvnice - pokud jenom budete sdostatek cvičit. - Ta báseň zní takto:

*Ach, co se to děje?
Jak srdce mé uhání!
A s vánkem, jenž věje,
mi zvonů hlas vyzvání.*

*Ach, co se to děje?
Mé srdce krev roní:
den loučení zde je;
a zvony mi zvoní.*

*Žal zvonů hlas hlásá.
Už nadešel čas,
žal srdce mi drásá: opouštím vás!
A srdce mi buší
a slzy mi kanou
a tuším, ach tuším:
na neshledanou!*

Tak bychom tedy (viz předchozí náčrtek) mohli vystavět báseň. Zítra budeme ještě mluvit o výstavbě básní trochu *pro gesta* podrobněji; pro dnešek bych jenom ještě rád dodal toto: Ani u eurytmisty nemůže jít o nic jiného, než aby stále opakovaným probouzením jisté duševní nálady se stával přístupným pro to, aby se v něm rozvíjel cit a smysl pro výrazná gesta. A tak by tady mohlo jít o to, aby eurytmista pronikal k této jemné vnímavosti právě pomocí jisté meditace zaměřené na příslušná tajemství lidské organizace. Toho můžete dosáhnout například tím, že budete meditovat s plnou vroucností, se silným vnitřním citovým zaujetím to, co je obsaženo ve slovech té meditace; tak, aby to, co budete meditovat, nebyla pouze slova nebo abstraktní pojmy, nýbrž aby se opravdu ve vás uskutečnilo, co stojí v těch slovech; pak dosáhnete toho, na co jsem právě poukázal:

*Já v nitru svém hledám
působnost tvůrčích sil,
život tvůrčích mocí.
Moc tíže z hlubin Země
mi slovem nohou mých sděluje -
tvarující moc vzdušných dálek
mi zpěvem rukou mých sděluje -
světelná síla nebeských výsostí
mi hloubáním hlavy mé
sděluje,
jak v člověku
mluví, zpívá, hloubá svět.*

Když projdete takovou meditací, uvidíte, že budete moci o sobě říci, že jste procitli jakoby z vesmírného spánku do nebeské říše eurytmie. Jako byste procitli z noci do dne, budete pokaždé vcházet do říše eurytmie, když v sobě probudíte tuto náladu.

Dornach, 11. července 1924

GA 279